
SPOMINSKI PREDMETI – poskus opredelitve pojma in raziskovanja

Mateja Habinc

107

IZVLEČEK

Povzemajoč nekatere domače in tuje avtorje članek najprej prikaže spekter različnih poimenovanj za predmete, ki jih avtorica skupno poimenuje spominski predmeti. V nadaljevanju se ustavlja ob nekaterih njihovih skupnih lastnostih in njihovi rabi kot pripomočkov, virov raziskovanja. Nakaže možnost obravnave spominskih predmetov kot objektov in ne zgolj virov kulture ter s tem v zvezi raziskovanja njihove odvisnosti, povezanosti z načinom življenja posameznikov, ki so si jih izbrali, shranili za spomin. Ob koncu pa skuša tovrstno raziskovanje še umestiti v tisti del študij materialne kulture, ki se ukvarja z neekonomskimi lastnostmi potrošnje.

Ključne besede: spominski predmeti, terminologija, materialna kultura, metode raziskovanja

ABSTRACT

The article first summarises a range of domestic and foreign authors in order to illustrate the variety of different names used to refer to objects which the author collectively calls “objects of memory”. The article then considers some of their common properties and their use as aids and sources for research. The author indicates the possibility of treating objects of memory as objects, not merely as sources of a culture; in this connection she discusses the research of how the objects depend on and are connected with the way of living of the individuals who selected them and preserved them for memory. The article concludes with an attempt at placing such research in the field of the study of material culture which deals with the non-economic attributes of consumption.

Key words: object of memory, terminology, material culture, research methods

Kaj je spominek? In kaj spominski predmet?

Ob prebiranju etnološke literature lahko zasledimo številne zapise,¹ kaj vse je (lahko) »za spomin«². Letnice so izraz javnega hotenja spominjanja, kdaj je bila neka stavba zgrajena ali obnovljena, podobno je z datiranjem slik in označevanjem z inicialkami. V 19. stoletju so postale množične datacije na predmetih, povezanih s pomembnimi dogodki v življenju (npr. ženitovanjskih skrinjah). Spominjanju so (bili) namenjeni tudi koledarji (sprva za dajatve), zvonjenje (v spomin na mrtvega ali na rešitev pred Turki), maše, nošenje črnine za umrlim, nagrobniki, (kužna) znamenja, križi. V spomin so ljudje v cerkve prinašali votive, poimenovali otroke po svojih prednikih. Prav tako je grafit nekakšen javen podpis in obenem oznaka v spomin na navzočnost avtorja na nekem kraju. Primerov s tem po vzemanjem zgolj enega dela enega avtorja (Makarovič 1995) nikakor ne izčrpam, saj se med drugimi postavlja npr. tudi vprašnje, kam šteti stara orodja, hranjena v spomin, objavljanje, radijsko izrekanje osmrtnic oziroma (spominskih) zahval, kako je z izdanimi, objavljenimi dnevniki, spomini. Če pa fokus zožim zgolj na *predmete*³, ki jih posamezniki *po svojih domovih, v svoji zasebnosti in (zgolj) zase hranijo predvsem zaradi spomina*,⁴ se pojavi tudi problem njihovega poimenovanja: sogovorniki so za te reči večinoma uporabljali izraz *spominki*, ta pa se v slovenski strokovni literaturi⁵ največkrat povezuje predvsem s turizmom. Tako je Janez Bogataj pisal o (turističnih)

108

¹ Sama sem bila nanje pozorna ob zbiranju gradiva za magistrsko nalogo »Spominjam se te, 20. stoletje«: etnološka analiza ohranjanja osebnih spominov na Slovenskem, katere mentor je bil prof. dr. Janez Bogataj in sem jo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani zagovarjala maja 2002. Krajevno in časovno je bila raziskava omejena z (i)zbranim gradivom ter vzorcem informatorjev in anketirancev iz mesta Brežice, katerih spomin seže od obdobja pred drugo svetovno vojno do sodobnosti.

² Slovar slovenskega knjižnega jezika pojasnjuje, da besedna zveza »v spomin«, »za spomin« izraža, da je namen določenega dejanja, stvari *spominjanje na koga ali kaj* (npr. postaviti kip v spomin). »Spominjati« je med drugim povzročati, da se komu kaj iz preteklosti *znova pojavi v zavesti*, oziroma delati, navadno z besedami, da kdo česa *ne pozabi*. V zvezi z na (»spominjati na«) pomeni biti tak, da se v zavesti povezuje z določenimi *lastnostmi* drugega. »Spominjati se« pa slovar opredeli tudi kot *imeti v zavesti* kako predstavo, misel, podatek o preteklosti (Bajec idr. 1994: 1283).

³ Razumem jih kot konkretne, fizične objekte z abstraktnimi nefizičnimi značilnostmi (kot so pomeni, ideje, norme) (Rogan 1992: 107). Miller meni, da zaradi problematičnosti izraza »naravno« ni smiselno ločevati t. i. naravnih in umetno izdelanih predmetov (oziroma v slovenščini artefaktov – izdelkov človeške roke) (1994: 399).

⁴ In s tem iz obravnave izločim različna (tudi že omenjena) spominska dejanja pa tudi objekte (npr. votive, znamenja), ki se za spomin ne hranijo denimo doma, ampak se nekam prinesejo, nekje javno izrazijo, obeležijo. Ali če sledim Nicholasu J. Saundersu, ki piše, da zbiratelj zbirajo večinoma anonimne spomine (2000: 61), potem so me zanimali predmeti, shranjeni za spomin, katerih zgodba je večinoma povezana s posamezniki, ki jih spravljajo, ali z njim znanimi (bližnjimi) osebami.

⁵ Od slovenskih etnologov se je s problematiko spominkov oziroma shranjevanja predmetov za spomin ukvarjalo le nekaj avtorjev. Tu ne mislim na navedbe, kaj vse je lahko (bilo) za spomin, ampak se ustavljam ob besedilih, ki so shranjevanje, spravljanje reči za spomin obravnavala kot svojevrsten fenomen. Prav tako tu ne omenjam pogostejših spodbud po preučevanju spominkarstva npr. v svoji funkciji in življenjskem kontekstu (gl. Terseglav 2001).

spominkih⁶ in se ob raziskovanju odnosov do dediščine ukvarjal tudi s hrambo, odnosom do teh predmetov kot delov kulture (1992: 12, 15–21). Ob preučevanju stenskega okrasja je tudi na spominke, kot jih imenujejo, naletelo kar nekaj avtorjev (gl. Kravanja, Ferkov in Povše 1997: 124–132; Jugovec Smerdel 1979: 52, 58; Šmitek 1979: 573–580), ki pa mednje štejejo predvsem fotografije, nekatere nabožne slike, »spomine na prvo sveto obhajilo« oziroma stvari, kupljene na romanjih, potovanjih, sejnih ali dobljene v dar. V zvezi z zbirateljstvom med njegovimi relevantnejšimi funkcijami Gačnik omenja tudi memorialno, za katero naj bi bilo značilno, »da se predmeti zbirajo predvsem kot spomin na neki minuli dogodek« (1992: 43–44). Gačnik ugotavlja, da memorialna funkcija predmet določa kot asociacijo, s katero se spomnimo nekega dogodka. »Če ne bi bilo omaterializiranih asociacij, bi sčasoma zbledeli tudi spomini« (Gačnik 1992: 44). V splošnem pa zbirateljstvo⁷ opredeli kot »ujeto med muzeji kot institucijami in privatnimi zbiralci /.../ med zasebnostjo (intimnostjo) in javnostjo /.../ med varovanjem in uničevanjem ... « (Gačnik 1992: 43). Na prepletanje stvari, shranjenih za spomin, z muzeološkimi pojmovanji predmetov opozarja tudi Maroević, ki muzealnost opredeli kot nematerialno značilnost, vrednost pomena materialnega objekta, ki v neki realnosti dokumentira drugo realnost, npr. preteklost, resničnost, drug prostor ... Prispeva k definiciji tistega dela pomena, ki se veže na spomin, in pove, česa se je v nekem socialnem okolju in v okviru nekega vrednotenja materialne dediščine vredno spominjati (1997: 121, 123). Po Maroeviću muzealnost tako obstaja tudi med vsakdanjimi predmeti, ki ljudi povezujejo s preteklostjo, preteklo skupnostjo in preteklim prostorom.⁸ Gre za muzealne predmete, dediščino tistega kroga ljudi, ki jih razume. Zato ni nujno, da se muzeologija, ki se ukvarja z opredmetenim družbenim spominom, povezuje zgolj z muzejem⁹ in muzejskim predmetom (Maroević 1993: 118), saj »... any living human is a walking museum« (Šola 1997: 264).

⁶ Kot »vsakem predmetu ali izdelku, ki ga na našem obisku tujega kraja (podčrtala M. H. – op. p.), pokrajine, dežele spoznamo, ga kupimo, dobimo v dar, vzamemo in si ga poneseemo v svoje primarno kulturno okolje. Tam ga postavimo na polico, obesimo na steno, podarimo prijatelju, pojemo ali popijemo« (1989: 211; gl. Bogataj 1987: 80 in Bogataj 1991: 24).

⁷ V katerem Dant vidi predvsem strast do lastnine (1999: 147), Gačnik pa za sodobno zbirateljstvo navaja različne vzroke, med njimi tudi spominjanje in identifikacijo, dokumentarnost in identiteto (1992: 43).

⁸ Podobno menijo tudi nekateri drugi avtorji. Npr. Rogan piše, da so ob starinah in zbirkah tudi predmeti, s katerimi si polnimo domove zaradi osebnih spominov, izvzeti iz svojega primarnega funkcijskega konteksta in je njihov pomen rekodiran, spremenjen, zaradi česar je treba upoštevati njihovo večpomenskost (1992: 113). Dubravka Ugrešič pa s tem v zvezi izpostavlja »opsesivno self-muzealizacijo pomoću videorekordera« in novejšo ameriško obsedenost z muzealizacijo, ki se od evropske po njenem mnenju razlikuje po bogatem trgu nostalgije, ki le-to dejansko zavre. Prava nostalgija po Ugrešičevi pomeni izgubo nečesa, v ZDA pa izguba kot pojem »ni znana« – vsaj v enakem smislu kot v Evropi ne (1996: /3,4/).

⁹ Na splošno obstajajo različne razlage odnosa med muzejem in spominom, najpogosteje pa avtorji muzeje razumejo kot ustanove, ki spomine hranijo, jih lahko le zbujejo, aktivirajo. Različni avtorji pišejo tudi o tem, da muzeji predstavljajo in obenem tvorijo kolektivni spomin ter upajo, da bodo obudili tudi osebnega. Več o tem gl. Habinc 2001: 131–140.

Podobno ob predstavljanju novih pridobitev Slovenskega etnografskega muzeja¹⁰ ugotavlja tudi Janja Žagar, ko navaja, da spoznavanje materialnega sveta izdelovalcev ali uporabnikov skozi spominske predmete ni najpomembnejši vidik opazovanja. Bolj pomembna je po Žagarjevi selekcija teh predmetov, ki pove, česa se je vredno spominjati, s pomočjo te pa lahko rekonstruiramo sistem vrednot (2001: 289, 294).

Terminološko so torej v uporabi tako spominki kot spominski predmeti, Gačnik pa poleg prvih, ki jih enači s souvenirji /sic!/, uporablja še izraz »memoarčki«.¹¹ Pri tem gre avtorju, ki piše tudi o racionalni selekciji, nadomeščanju spominkov in memoarčkov z aktualnejšimi (spomini), predvsem 110 za ločevanje predmetov po načinu pridobitve, saj navaja: »Souvenir je lahko tako industrijski kot obrtniški produkt, tako masovno industrijsko kot ročno ali unikatno izdelan predmet, tako visokokvalitetno umetniško delo kot ceneni 'kič'« (1992: 45, 46). »Memoarček« je prav tako omaterializiran spomin na neki dogodek, vendar ni kupljen, ampak narejen, najden, pobran, odtrgan ter obenem rezultat individualne aktivnosti in ustvarjalnosti oziroma samoparticipacije (Gačnik 1992: 46).¹²

Na težavnost opredelitve, ločevanje med (množično) izdelanimi in (individualno) izbranimi omaterializiranimi spomini, njihovo večfunkcionalnost oziroma primarno morda tudi nespominsko namembnost pa opozorjajo tudi nekateri tuji avtorji, ki najpogosteje uporabljajo izraz spominski predmeti – a z njim vsi ne razumejo popolnoma istih reči. Izraz spominski predmeti torej ne pomeni termina; sodeč po pregledani literaturi gre zgolj za neko splošnejše poimenovanje skupine reči z bolj ali manj skupnimi lastnostmi, v katero različni avtorji vključujejo različne predmete. In z enakimi imeni, za nekatera v slovenščini tudi nisem našla ustreznega prevoda, poimenujejo tudi vsebinsko različne reči. Za poimenovanje spominski predmeti pa sem se v svoji raziskavi kljub temu odločila tudi sama, saj sem se želela izogniti (zgolj) s turizmom povezanim razumevanjem spominkov in z njim skušala zajeti vse predmete, ki jih posamezniki shranjujejo, spravljajo za spomin, ne glede na način njihove pridobitve.¹³ Tako Andreas Kuntz, Barbara Kirshenblatt – Gimblett in Vera Mark uporabljajo izraz *spominski predmeti* (objekti) oziroma predmeti (objekti)

¹⁰ Tako nastajajo v SEM povsem nove zbirke, npr. zbirka kulture spominjanja.« (Keršič 2000: 44/op. 50)

¹¹ Narekovaje uporablja že omenjeni avtor. Slovar slovenskega knjižnega jezika delitve na spominke in memoarčke ne pozna, spominček oziroma spominek pa razloži kot stvar, izdelek za spomin, v spomin na koga ali kaj (Bajec idr. 1994: 1283). Enak pomen ima tudi souvenir (Bajec idr. 1994: 1335), ki pa v slovarju tujk ni omenjen (Verbinc 1991).

¹² Ob tem je zanimivo, da skupino t. i. uporabnih oziroma uporabljenih predmetov avtor le pogojno uvršča k memoarčkom, saj jih ljudje primarno naj ne bi zbirali kot spomin na nekaj oziroma nekoga, ampak iz estetskih, dokumentarnih razlogov (Gačnik 1992: 46/op. 15).

¹³ Ob čemer spominske predmete viri ne štejejo k spominskemu gradivu, saj to ob spominski literaturi, tj. vseh delih spominske narave (spominih, zapisih, dnevnikih ipd.), razumejo kot tisti del spominskih zgodovinskih virov, ki je nastal na pobudo strokovnih ustanov (gl. Lekić 1990: 101–105).

spomina, spominjanja (»Erinnerungsgegenständ«, »object of memory«, »memory object«)¹⁴. Andreas Kuntz piše o spominskih predmetih na splošno (1990), Barbara Kirshenblatt - Gimblett pa jih razdeli na (1989):

1. *materialne spremljevalce* (»material companions«): predmeti se starajo skupaj z ljudmi in so lahko cenjeni že zgolj zaradi njihove kontinuitete; večinoma so vključeni v življenje in niso le njegovi »opazovalci«;
2. *spomin(k)e* (»souvenirs, mementos«¹⁵): namenjeni so priklicu, zburanju spomina na izkušnjo in osebe, označujejo pa določene dogodke, ljudi; zato so po avtorici spodbujevalniki, stimulatorji spomina; imajo določeno sentimentalno vrednost in raziskovalcu lahko pomenijo vir za raziskovanje posameznikovega življenja, saj preteklosti zagotavljajo določeno avtentičnost;
3. *spominske predmete v ožjem pomenu* (»memory objects«): od spomin(k)ov se razlikujejo po tem, da jih ljudje shranjujejo, ko so npr. dogodki že za njimi (medtem ko spomin(k)e zbirajo z namenom in zavestno, da bodo v prihodnje spomin na nekaj);
4. *zbirke* (»collectables«): nič več uporabne reči, katerih avtentičnost omogoča njihova povezava s preteklostjo;
5. (v slovenskem prevodu prav tako) *zbirke* (»ensembles«): sem uvršča npr. stare knjige (zbirke) receptov, kot primer pa navaja tudi stare obleke, razvrščene po stopnišču – pri čemer so ob vznožju obleke, ki jih je posameznik nosil v mlajših letih, pri vrhu stopnišča pa obleke iz sedanjosti;
6. *projekte* (»projects«): gre za sortiranje in recikliranje stvari iz preteklosti (npr. krpanka, narejena iz delčkov starih oblačil, ki vsak posebej spominjajo na lastnike teh oblačil, posamezna obdobja v /njihovem/ življenju ipd.);
7. *miniature* (»miniatures«).

¹⁴ Čeprav bi bil dobeseden prevod ustreznih angleških oziroma nemških poimenovanj predmeti spomina, uporabljam raje (v slovenščini) bolj uveljavljeno besedno zvezo z levim prilastkom. Težava nastane pri razliki med pogostejše in vsebinsko bolj splošno rabljenim izrazom »object of memory« (prevajam s spominski predmet) in »memory objects«. Barbara Kirshenblatt – Gimblett (1989) s slednjim izrazom poimenuje podskupino spominskih predmetov, ki jo prevajam s spominskimi predmeti v ožjem pomenu, Vera Mark (1994), ki ne uporablja izraza »objects of memory«, pa z »memory objects« opredeli posebno skupino predmetov, ki jo prav tako prevajam s spominskimi predmeti.

¹⁵ Tudi Parkin piše o predmetih, npr. družinskih fotografijah, pismih, dokumentih, osebnih stvareh, ki jih ljudje v kriznih situacijah (npr. vojni begunci) (lahko) vzamejo s sabo, in jih imenuje spomin(k)i (»mementos«), kar se vsebinsko sicer ne ujema z razlago Kirshenblatt - Gimblettove. V nasprotju z drugimi (tudi ritualnimi in umetnostnimi) predmeti so spomin(k)i po Parkinu bolj kot zaradi uporabnosti cenjeni zaradi selektivnega spomina. Avtor namreč meni, da če se posameznik ne more čustveno navezati na ljudi, potem vlaga v predmete, ideje in sanje, ki naj bi pomenili povezavo z življenjem pred nenadno in neprijetno spremembo, povezavo z družbenostjo. Spomin(k)e naj bi spravljele predvsem matere in tisti, ki v nekem okolju skrbijo za družbeno kontinuiteto. Deobjektivizacija po omenjenem avtorju zato lahko pomeni tudi razrešitev travme; saj ko je čas ustrezen, se v predmet »shranjena« osebnost »vrne« v življenje (1999: 304, 308, 313–314, 318).

Vera Mark obravnava *spominske predmete* (»memory objects«) kot samostojno skupino predmetov in jih razume funkcionalno (vsakič ko jih pogledamo, se spomnimo na nekoga oziroma nekaj), primerja pa jih z npr. *predmeti želje* (npr. po nekem). Ob tem je zanimivo, da *spomin(k)e* (»souvenirs«) uvršča v skupino evokativnih predmetov oziroma predmetov, ki zbujajo npr. čustva, in ne k spominskim predmetom. Razume jih kot predmete kontemplacije, ki so med posameznikovim življenjem dani, lahko pa tudi individualno izbrani v spomin (1994: 87).

112 Predmete, shranjene za spomin, literatura pogosto poimenuje tudi kot *(pre)ostanke* (»relics«). Ko npr. Appadurai piše o potencialu stvari in njihovi večfunkcionalnosti, omenja tudi *(pre)ostanke* in jih opredeli kot objekte, predmete, katerih menjalnost in gibanje sta zelo kratka, omejena,¹⁶ saj niso cenjeni enako kot drugi predmeti (1986: 26). Tudi Lowenthal *(pre)ostanke* poleg spomina in zgodovine šteje med vire spominjanja na preteklost in piše, da je spomin sicer odvisen od dediščine in življenjskih izkušenj, a da zavestno hranimo le nekaj *spominkov* (»souvenirs«), ki naj bi nas spominjali na lastno ali širšo preteklost. Ta zbirka se nenehno spreminja, dodajamo ji nove reči in odstranjujemo stare ..., na splošno pa naj bi bilo z leti teh predmetov vse več (1985: 194). Poleg o *(pre)ostankih* je tudi Niederer pisal o spominkih in ob drugih že omenjenih avtorjih opozoril na razliko med izvirnimi in serijsko izdelanimi (1984: 151–166).

Nadalje Deborah Lupton predvsem fotografije in turistične oziroma na /nov/ dom prinesene spominke (»souvenirs«) razume kot *avtobiografske, sentimentalne* in *osebne* reči (1998: 144, 148, 160), zanje kot skupino pa ne uporablja posebnega izraza. Avtobiografski¹⁷ so ti predmeti po njenem mnenju zato, ker »nosijo« znake posameznikove uporabe oziroma delujejo kot označevalci ali pripomočki za spominjanje osebnih dogodkov. Pri njih ni toliko v ospredju denarna kot osebna vrednost, so namreč lahko »shramba« za spomine, dokaz osebnih dosežkov, uspehov, odnosov z drugimi in skupnih biografij, zato so, kot piše, navadno tudi povezani s čustvi. Kot drugi sentimentalni predmeti¹⁸ tudi fotografije, darila, nakit ... namreč na različne načine lahko sprožajo čustva. Mihaly Csikszentmihalyi in Eugene Rochberg - Halton pa sta predmete glede

¹⁶ Piše pa še, da lahko tudi starine, spominki in drugi predmeti zaradi kreativnosti ali (gospodarske) krize pridobijo tržno vrednost (1986: 26).

¹⁷ Za *biografski predmet* po Janet Hoskins, ki je leta 1989 uvedla omenjeni termin (1998: 2), velja, da so njegove lastnosti prepletene z lastnostmi njegovega lastnika. Biografski predmet omeji lastnikov prostor in ga v njem ukorenini, skupaj z njim se stara in je zanj nenadomestljiv. Kot pričevalec funkcionalne enotnosti njegovega uporabnika oziroma izkušenj pripomore k oblikovanju posameznikove identitete. Podobno kot pri *mnemotehničnih objektih* (»mnemonic objects«), stvarih, ki po Blochu pomagajo urediti spomin (npr. zapisi na grobnicah) (1998: 80) tako ne gre za reči, ki jih posamezniki (skupine) shranjujejo za spomin, zato jih tu zaradi podobnosti z drugimi poimenovanji le omenjam.

¹⁸ Luptonova k sentimentalnim predmetom šteje reči, ki jih nosimo, tiste, ki nas obkrožajo (hiša, avto), s katerimi smo vsak dan v interakciji (pohišstvo), in tiste, ki nas povezujejo z drugimi ljudmi (voščilnice, razglednice ...) (1998: 144).

na njihov pomen za ljudi¹⁹ razvrstila v enajst kategorij (pripadnost, osebna vrednost, slog, uporabnost ...) in menila, da se ti pomeni v splošnem lahko bolj navezujejo na preteklost ali sedanost. Pri tem sta ločila tudi skupino stvari, po njenih ugotovitvah pomembnih predvsem zaradi spomina (1981: 256–277). Ti predmeti naj bi se, podobno kot predmeti, s katerimi ljudje izražamo pripadnost, navezovali predvsem na preteklost, mednje pa štejeta:

1. *spomin(k)e* (»mementos«) – kot pojasnita, gre za osebne spominske predmete na splošno (in ne v povezavi s specifičnimi dogodki),
2. reči, ki spominjajo na določene dogodke (»recollections«) npr. iz življenja anketirancev: lanski božič, rojstni dan ...,
3. predmete dediščine (»heirloom«), ki se jih npr. v družini deduje,
4. *spomin(k)e* (»souvenirs«) kot spominske predmete nekega kraja in
5. stvari, ki jih ljudje imajo že dlje časa (»had it for a long time«).²⁰

Spominski predmeti kot pripomočki spominjanja

Vsa ta različna poimenovanja odražajo značilnosti spominskih predmetov npr. različne načine njihove pridobitve. Kljub temu, da so spominski predmeti bolj ali manj povezani s posameznikovim življenjem in da jih ta (ne glede na način pridobitve) vedno sam izbere za spomin, to namreč lahko naredi že ob času pridobitve, ko predmet že dalj časa ima, ali pa se odloči, da si ga bo (pridobil in) shranil za spomin šele potem, ko je minilo že nekaj časa, odkar se je neki npr. dogodek, ki si ga želi zapomniti, zgodil. Kuntz še piše, da ti predmeti pripomorejo k ritualiziranju spominjanja oziroma pozabljanja, vedenja, da lahko z njimi posredujemo družinsko in/ali generacijsko zgodovino (1990: 61).²¹ Družbe, podjetja ... tudi družine, torej družbene skupine na splošno naj bi za svojo stabilnost, notranje razumevanje, lastno smiselnost in trajnost morale vzpostaviti trdne časovne strukture in jih vedno znova potrjevati. To naj bi jim omogočali npr. rituali in njihovi simboli, ki producirajo socialni nadzor. Vloga spominskih predmetov pri tem pa je, da zagotavljajo povezavo s preteklostjo, pri čemer ne govorijo toliko o tistih, na katere spominjajo, ampak bolj o tistih, ki jih spravljajo za spomin (Kuntz 1990: 62, 65). Prav tako naj bi bili le malo

¹⁹ Miller je opozoril na razliko med »significant« oziroma »important« in »matter«: prva dva izraza, kot piše, kažeta na kriterij raziskovalcev, do katerih so prišli z analizo (npr.: »pomembno je razmerje med družbeno dimenzijo A in predmetom B«). V nasprotju s tem se »matter« nanaša na sodbe preučevanih (bolj kot preučevalcev), na posledice, ki jih ima uporaba predmetov na/za ljudi (1998: 11).

²⁰ Po njenem mnenju predvsem zaradi spomina niso pomembni darila (bolj izražajo pripadnost), unikati in albumi fotografij, ki naj bi jih ljudje cenili predvsem zaradi njihove vsebine (notranje vrednosti). Prav tako spomin naj ne bi bil v ospredju pri rečeh (npr. knjigah), ki kažejo na nek ideal ali dosežke (gl. 1981: 262–270).

²¹ Po Kuntzu so spominski predmeti namenjeni ritualiziranju in/ali sinhronizaciji spominov, konstruiranju, sintezi (alternativne) življenjske zgodbe (pa tudi ravnanj in molčanj o določenih obdobjih); meni, da so lahko »naplavina« vrednosti, ki je ljudje ne želijo pozabiti, in da lahko omilijo izgubo kakšnega družinskega člana, prav tako pa naj bi omogočali kompromis v zvezi s kulturnim statusom (1990: 79).

povezani z njihovo primarno funkcionalnostjo. V preteklosti naj bi bili glede pridobitve omejeni predvsem na življenjski cikel, v sodobnosti pa naj bi najpomembnejšo spominsko vlogo imele fotografije (Kuntz 1990: 78). Nekateri jih skupaj z drugim t. i. vizualnim gradivom (filmom, videom ipd.) kot podobe ločujejo od predmetov, npr. Lenzov junak: »Fotografije – one nima ju ama baš nikakve veze sa svjedočanstvima... /.../ u tim predmetima se nešto čuvalo – usadeno duboko kao u jantaru...« (1996: 309), sama pa menim, da upoštevajoč védenje o predmetih kot virih in obenem objektih kulture tudi fotografije (a ne le-te) ne moremo razumeti zgolj kot vira. Kot se je namreč izkazalo po pregledu literature, je večina avtorjev, ki so se ukvarjali (tudi) s spominskimi predmeti, le-te uporabila predvsem kot vir za prikaz neke druge vsebine, npr. lokalne zgodovine, življenjske zgodbe, kot medije, posrednike za nekaj »onkraj« njih samih. Manj pa jih je zanimala zgodba o teh predmetih, odnosu ljudi do njih. Tako so o življenju posameznikov ali skupnosti s pomočjo spominskih predmetov sklepali tudi že omenjeni Kuntz (1990), ki jih razume kot možen vir strukturiranja kronologije življenjske pripovedi. Barbaro Kirshenblatt - Gimblett je zanimalo, kako predmeti »vpijajo« spomine in stimulirajo življenjsko zgodbo, saj je menila, da lahko skozi tvorbo, razporejanje in vnovično tvorbo ljudje naredimo, razporedimo ... sami sebe (1989: 329). Nadalje Janet Hoskins na podlagi biografskih predmetov, »pripomočkov« posredne zgodbe o osebnih izkušnji oziroma reči, ki največ povedo o življenju nekoga (kdo je, kaj počne, kaj ga opredeljuje) (1998: 2, 49), piše o posameznikovih vrednotah, željah in potrebah. Podobno velja tudi za Kopytoffo in Danta, ki sta (v zvezi s konceptom /kulturne/ biografije predmetov) pisala, da spominski predmeti običajno pripomorejo k izpovedi posameznikove življenjske zgodbe oziroma prikazu njegove identitete (in morebitnih težav z njo) (1986: 89; 1999: 29). Tudi Vera Mark meni, da lahko ugotovimo povezave med posameznikovo samopodobo, videnjem zgodovine, politike in kulture, če nam uspe razvozlati, kaj mu pomenijo predmeti (1994: 94). Uporaba (tudi spominskih) predmetov, npr. dokumentov, pisem, fotografij kot virov, s katerimi bi od informatorjev izvedeli kaj o njihovi vsebini in s tem v zvezi o načinu življenja ali delu tega (npr. v nekem kraju), pa tudi v slovenski etnologiji ni nič novega. Že leta 1964 je namreč Slavko Kremenšek v svoji doktorski disertaciji, za izdelavo katere je po Slavec Gradišnikovi uporabil zelo raznovrstne vire (dejstva iz pogovorov, arhivsko gradivo, gradbene načrte, družinske liste popisa prebivalstva, podatke iz časopisnih in leposlovnih del itn.), zapisal, da se zdi, da je izbor virov odvisen od zastavljenega problema (po: Slavec Gradišnik 2000: 299/op. 51). Za ilustracijo: Ivanki Počkar so fotografije, dokumenti vir za preučevanje osebne, družinske oziroma zgodovine neke obrti v kraju, saj med drugim piše: »... pomožna knjiga tesarja Karla Vogrinca, datirana z 9. 1. 1920 /.../ izpričuje podatke o številnih tesarških, studenčarskih in drugih Vogrinčevih opravljenih delih...« (1999: 189). Podobno je tudi s pismi, podatki, zapisanimi na koledar, vrečke ali kuverte, s fotografijami in posebnim, deloma spominskim zvezkom s popisom poti v Srbijo, recepti in življenjskimi resnicami, ki jih je pred nekaj leti obdelala Marija Stanonik (1997).

Toda ko so me zanimali predvsem odnos ljudi do spominskih predmetov, zgodbe o njihovem pridobivanju in hranjenju, vrednotenju ipd., sem predmete skušala razumeti celostno: obenem so namreč vir in objekt preučevane kulture (Rogan 1992). Kot vir jih razumemo, ko skozi opazujemo kulturo, ko so izhodišče za sklepanje o »neempirično zaznavnem« (simbolih, pomenih, idejah ipd.). Nevarnost takšnega pogleda je, da lahko pretirano poudarja ideje, načela na eni strani in objekte na drugi, kar lahko vodi v statično razumevanje kulture. Dejstvo namreč je, da pomene tvorijo posamezniki in skupine vedno znova, ne le enkrat za vselej, da gre za stalno interakcijo ljudi in predmetov. In ker sta sporočilo predmeta in predmet ena stvar, ki je del kulture, predmetov ne moremo obravnavati zgolj kot virov npr. pomena, saj so z njim nerazdružljivi (Rogan 1992: 109). Med narativnim (pripovednim, ustnim) virom in predmetom kot virom namreč ne obstaja razlika v vsebini, ampak v načinu, kako posamezen vir kodira in komunicira (posreduje) to vsebino. Predmet kot vir v primerjavi z ustnim virom ne omogoča dialoga, (tudi zato) lahko sporoči le ozek spekter pomena, pri čemer sporočila ni možno ločiti od medija (kot pri ustnem viru, ko npr. posameznik, ki je medij, sporoča neko vsebino, zgodbo) (Rogan 1992: 108). Fizični predmet je tako vir raziskovanja kulture kot tudi njen sestavni del, ki pa lahko raziskovalcu posreduje le (merljive) podatke, npr. o tehničnih značilnostih in obliki, medtem ko do denimo funkcionalnega pomena predmeta pridemo le z uporabo tudi drugih virov, npr. pogovora (1992: 112); pa naj si bo o vsebini fotografije (npr. otroški noši) ali pa o pridobitvi, hranjenju, izjemnosti neke fotografije, na kateri je upodobljen npr. kmalu po rojstvu umrli sin. Pri tem, kot poudarjajo številni avtorji, je pomembno, da upoštevamo kvazisocialno razmerje ljudi do predmetov. Po Dantu na primer naj bi posameznik s predmeti, ki ga obkrožajo, vedno kazal na svoje odnose do širše okolice, izražal svojo socialno identiteto in izkušnjo ter svoj položaj v družbi. Vsi predmeti naj bi bili svojevrstni socialni posredniki, saj naj bi razširjali človekovo akcijo in med ljudmi posredovali pomene (1999: 8). Podobno meni tudi Stephen Harold Riggins, ki še dodaja, da naj bi bili predmeti vzrok, medij in posledica družbenih razmerij, edini kontekst, v katerem jih lahko opazujemo, pa naj bi bil kontekst razmerij ljudi do teh reči (1994: 2). Toda takšna redukcija predmetov na posrednike pomenov in pripomočke (razširjene, dodatne) človeške aktivnosti za nekatere avtorje ni zadostna. Tako namreč Maurice Bloch v zvezi z mnemotehničnimi objekti in socialnimi praksami, povezanimi z urjenjem spominjanja, trdi, da oboji niso le »podaljšek« možganov. Takšno razumevanje po Blochovem mnenju še ne pojasni njihove vloge v življenju ljudi, njihove (ne)uporabe, funkcije, prav tako pa spregleduje povezanost s samoperpcijo posameznikov in zgodovinsko pogojenost teh predmetov in praks (1998: 69). Tako domnevam, da tudi predmeti, shranjeni za spomin, ne morejo biti zgolj »pripomočki« za lažje spominjanje, socialni (ali po van Menschu (1995: 12) komunikacijski) posredniki, ki razširjajo človekovo akcijo in med ljudmi posredujejo pomene. Da je treba najprej upoštevati, za katere reči v posameznem obdobju in okolju sploh gre, obenem pa tudi, kaj ljudem te reči pomenijo, kako in zakaj so jih izbrali. V raziskavi me je tako najprej zanimalo, kaj (če sploh kaj) posamezniki shranjujejo za spomin, čemu bi se najteže odrekli, kaj jim je najljubše. V nadaljnjih pogovorih sem sogovornike povprašala o predmetih, za katere sem po literaturi in virih zasledila, da so jih (vsaj

ponekod) na Slovenskem shranjevali (za spomin) tudi v preteklosti: ali te predmete hranijo tudi informatorji, kaj jim pomenijo, ali so jih spravljali tudi njihovi starši, ali za spomin spravljene stvari prenašajo s sabo tudi ob selitvah ipd. In ker je pozaba, kot opozarjajo številni avtorji, enako pomembna kot zapomnjenje, le »druga plat medalje«, ki tvori celoto (gl. Teski, Climo 1995: 7; Halbwachs 2001: 25–32), sem poskušala biti pozorna tako na stvari, shranjene za spomin, ki so jih posamezniki izpostavljali, o njih (radi) govorili, kot tudi na predmete v zvezi z manj »lepimi« spomini. Zanimalo me je, s čim, s katerimi dogodki, ljudmi so najpogosteje povezani spominski predmeti, in po drugi strani, kako je npr. s smrtjo, ločitvijo ipd. – ali v zvezi s temi dogodki obstajajo prav tako predmeti, ki jih posamezniki hranijo za spomin. V zvezi s konci nekih obdobji, razmerij (npr. ob ločitvi, preselitvi) sem poskušala še ugotoviti, kaj se dogaja s spominskimi predmeti, shranjenimi pred spremembami.

Spominski predmeti in preučevanje neekonomskih lastnosti potrošnje

Način uporabe in proizvodjanja predmetov naj bi bil poleg govora o njih in njihovega klasificiranja na splošno po Dantu eno bolj zanimivih vprašanj, ki si jih v sodobnosti zastavljajo preučevalci materialne kulture²² (1999: 2, 11). Da je materialno in družbeno povezano, da gre za medsebojno vplivanje, je v antropologiji sicer znano že dlje časa, vsaj od Marcela Maussa (in njegovega eseja o daru) naprej, v sodobnosti pa naj bi se razprave o materialni kulturi in odnosu med ljudmi in predmeti, kot piše Dant, osredotočale predvsem na produkcijo in menjavo, kroženje predmetov (1999: 3, 8). Tako ekonomisti in tisti, ki sledijo Marxu,²³ menijo, da se ljudje ne konstituiramo le z idejami, ampak predvsem ustvarjanjem fizičnega sveta (Miller 1995: 123), da odnos med ljudmi in predmeti določa produkcija slednjih. Na drugi strani naj bi bilo po Dantu vse več avtorjev, predvsem antropologov, prepričanih, da je za modernost bolj kot produkcija značilna potrošnja²⁴ (menjava in oglaševanje dobrin) (1999: 24) in da so v postmodernem obdobju ljudje in predmeti v razmerju

²² Podobno kot Miller tudi Dant kulturo razume kot prakso, proces, v katerem se vzpostavljajo in socializirajo skupine ljudi (Miller 1994: 399). In čeprav je delitev kulture (na materialno, socialno in duhovno) »nasilna« in »neustrezna«, se zaradi neizogibne redukcije kompleksne stvarnosti izkaže za potrebno pri analizi (in interpretaciji) npr. nekega fenomena (Slavec Gradišnik 2000: 484).

²³ Dant omenja npr. Marshalla Sahlinsa (Culture and Practical Reason, Chichago 1976), ki je med drugim menil, da proizvodna razmerja določajo odnose med ljudmi, kažejo na njihov položaj v družbi (1999: 23).

²⁴ Tako npr. Mary Douglas in Baron Isherwood (The World of Goods: Towards an Anthropology of Consumption. London 1979) menita, da je potrošnja področje, znotraj katerega se vzpostavljajo moralne oziroma kulturne sodbe (npr. o vlogi moškega/ženske). Posamezniku naj ne bi omogočala velike izbire, bila pa naj bi bolj kot od racionalnih, ekonomskih odločitev odvisna od družbenih šeg, navad, tradicije in praks (Dant 1999: 23). Po Csikszentmihalyiju in Rochberg - Haltonu so antropologi na splošno nanizali zelo natančne opise simbolne (upo)rabe predmetov v različnih kulturah in ugotovili, da predmeti skorajda povesod predstavljajo, reprezentirajo moč njihovega lastnika. Največ raziskav naj bi naredili v zvezi s predmeti kot stvarmi, ki njihovim lastnikom dodeljujejo določen status (1981: 33).

reprezentacije. Kar pa še ne pomeni, da ljudje s predmeti zgolj izražajo svojo identiteto, ampak naj bi po Dantu z njihovo uporabo predvsem upravičevali njihovo množično proizvodnjo in rabo.²⁵ Antropologi, ki po Dantu materialno kulturo še vedno obravnavajo kot v svojem jedru ekonomsko kategorijo,²⁶ naj bi se v večinoma t. i. tradicionalnih, nekoliko pa tudi sodobnih družbah ukvarjali predvsem z vrednostjo predmetov. Tako je o političnosti menjave oziroma pridobivanju in izgubljanju potrošne vrednosti predmeta pisal Arjun Appadurai (1986: 3–63) in menil, da se menjalnost oziroma status predmeta (vrednost za njegove možne lastnike) s časom in kulturo spreminja, v izbranem trenutku pa jo določata predmetova (takratna) zgodovina in političnost asociacij na ljudi. Zato je predmet po Appaduraju orodje, način izražanja socialne vrednosti, ki jo imajo za posameznika nekateri ljudje, priložnosti itd., s katerimi je povezan (Dant 1999: 24). Vrednost predmetov tako ni njihova notranja lastnost, ampak subjektivna sodba o njih (Appadurai 1986: 3). Ali kot ugotavlja Edwina Taborsky, pomen predmeta²⁷ ne obstaja vnaprej, sam po sebi, kot ga razume opazovalna paradigma, ampak ga, kot razlaga interakcijska paradigma, predmet dobi šele v interakciji (s subjektom, drugim objektom ...) (1990: 58–60). Michael Thompson še ugotavlja, da različne kulture cenijo različne stvari oziroma iste stvari vrednotijo različno, da pa vse kulture razlikujejo med vrednimi (cenjenimi, pomembnimi) in nevrednimi stvarmi (1996: 269). V zahodnoevropski oziroma ameriški kulturi naj bi ljudje razvrščali predmete predvsem v dve kategoriji, za kateri veljajo stabilna prepričanja: v skupino trajno in skupino prehodno vrednih predmetov, pri čemer vrednost slednjih s časom upada, omejen pa je tudi njihov čas trajanja. Med omenjenima kategorijama avtor vidi še malovredne predmete (»škart« oziroma »rubbish«), prepričanja oziroma ocene o vrednosti teh pa naj bi bile spremenljive. Avtor namreč piše, da lahko ti malovredni predmeti sčasoma postanejo cenjeni, medtem ko vsi drugi prehodi med kategorijami po njegovem mnenju niso možni (1996: 272).²⁸ Kako se vedemo do predmetov, naj bi bilo torej odvisno predvsem od tega, v katero od omenjenih kategorij predmet

²⁵ Miller postmoderni in ekonomski pogled na racionalnost potrošnje kritizira tudi zato, ker meni, da je povezana z varčevanjem (in ne hedonizmom, individualizacijo) in vedno tudi neko skupnostjo, v okviru katere naj bi bila potrošnja po omenjenem avtorju predvsem moralno dejanje (1995: 125).

²⁶ In v skladu s tem menijo, da posameznik po dostopnih informacijah in predstavah sicer izbira predmete, a da na to izbiro vpliva le npr. prodajalec s svojo idejo oziroma predstavitevijo predmeta (kako lahko predmet vpliva na identiteto in videnje posameznikovega položaja v družbi) in načina interakcije z njim (Dant 1999: 35).

²⁷ S tem so se vsaj do osemdesetih let ukvarjali predvsem sociologi in (manj) psihologi. Prvi so menili, da predmeti sestavljajo urejen sistem znakov, ki strukturirajo (in so sami strukturirani) samozavedanje(a) tistih, ki iz njih izpeljujejo svoje identitete, in da gre za dejanja znotraj omejenega socialnega razreda. Psihologe, ki so pri razlagah vloge predmetov v življenju večinoma sledili Freudu in Jungu (simboli in znaki), niso pa upoštevali vloge predmetov v vsakdanjiku, pa je zanimalo predvsem lastništvo predmetov in s tem nadzor okolice (Csikszentmihalyi, Rochberg - Halton 1981: 18, 26).

²⁸ Michaela Thompsona podobno kot Kopytoffa Dant kritizira med drugim zato, ker naj bi ga zanimala predvsem menjalna vrednost predmetov, njihova cena in njeno spreminjanje glede na spremembe na predmetu in v kulturi, torej biografija menjav (2001: /2/).

razvrstimo.²⁹ To pomeni, da je pogled na svet povezan z dejanji, prav tako pa so ta navadno posledica določenega pogleda na svet. Predmeti tako izražajo določen sistem kategorizacije in imajo pomen le zaradi njegove predhodne konstrukcije (Miller 1994: 418). Zato ne le predmeti določajo kulturo, opredeljujejo ljudi po socialnih razlikah, spolu ipd.,³⁰ ampak tudi kultura določa, kaj predmeti lahko »naredijo«, čemu so namenjeni – kultura namreč omogoči, da (ustrezno) razumemo neko obliko, barvo ... (Dant 1999: 13; Miller 1994: 399).

118 Ob tem Appadurai razlikuje *kulturno biografijo*³¹ oziroma biografijo specifičnega predmeta, ki kroži med različnimi lastniki, in *socialno biografijo*,³² ki je širša in zajema določene tipe, vrste predmetov, katerih dolgotrajnejša gibanja (npr. povpraševanje) se opazuje. Pri tem ne gre za dve povsem ločeni področji, saj vedno vplivata drugo na drugo (1986: 34). Podobno tudi Kopytoff meni, da z biografskim modelom, ki se ukvarja z biografskimi možnostmi v neki družbi, njihovo uresničitvijo, idealnimi modeli in odmiki od njih, pa tudi percepcijami teh odmikov, lahko opazujemo biografije ljudi in predmetov (Kopytoff 1986: 66). Piše, da si je treba pri takšnem raziskovanju postaviti vprašanja, kako je z nasledstvom predmetov (idealno – dejansko), kaj se zgodi z njimi, ko niso več uporabni..., in meni, da biografija, čeprav je vedno pisana z nekega zornega kota (odnosa do razredne strukture, sorodstva ...), kaže na sodbe, prepričanja, vrednote (1986: 66–67). Dant pa se z navedenim najbolj ne strinja, saj meni, da je biografijo predmeta³³ kot opis

²⁹ Kategorizacije so številne in različne, zgolj Thompsonovo navajam zato, ker v njej kljub omenjeni Dantovi kritiki vidim možnost za razumevanje spremenljivosti pomena spominskih predmetov – kot npr. nekaj časa malovrednih reči (npr. vstopnica s koncerta), ki lahko sčasoma postanejo bolj vredne. Obenem imajo nekateri spominski predmeti tudi trajno (visoko) vrednost (npr. fotografije, video), ki pa je sodeč po rezultatih terenskega dela precej redka, saj je veliko tudi izgubljanja vrednosti oziroma »degradacij« v npr. prehodno vredne reči (česar pa Thompson ne omenja).

³⁰ Kot ugotavljajo predvsem socialni psihologi, pomen predmetov vpliva na posameznikovo (in skupinsko) identiteto. Po Mihalyju Csikszentmihalyiju in Eugenu Rochberg - Haltonu predmeti na primer izražajo odnos do samega sebe, okolice in kozmosa ter lahko prispevajo k razlikovanju sebe od drugih ali k integraciji z drugimi (1981: 38).

³¹ Biografija oziroma življenjepis kot opis zunanje življenjske poti in notranjega razvoja (zgodovinsko pomembne, značilne ali zanimive osebnosti. Lahko gre za znanstveno zasnovane biografije ali pa za popularne biografije) (Dolinar 1987: 270).

³² Shranjevanje spominskih predmetov oziroma spomin kot vrednota sam po sebi (Žagar 2001: 294) je po Brücknerju zgodovinsko pogojen z bidermajerjem, ko naj bi z novimi tehničnimi zmožnostmi postali uresničljivi tudi osebni, za posameznike različni načini spominjanja (1989: 14). V tem obdobju predvsem srednjeevropske meščanske kulture, razširjene predvsem v nekdanji Avstriji in Nemčiji med letoma 1815 in 1848 (Prelovšek idr. 1987: 266), naj bi se ljudje začeli bolj množično spominjati osebnega življenja tudi s predmeti, npr. osebnimi dokumenti, spominskimi slikami in njihovim shranjevanjem (na stenah, v komodah, albumih, molitvenikih), s križi, kapelami na pokopališčih. Prav tako naj bi se z industrializacijo 19. stoletja in takratno meščansko kulturo po Dantu spremenil način potrošnje, saj naj bi ljudje začeli ceniti predmete predvsem zaradi njihovega videza. Bistveno in v 20. stoletju množično naj bi postalo lastništvo predmetov, ki je vzpostavilo posreden (prek denarja) odnos ljudi do predmetov (Dant 1999: 138–139). Specifično za slovenski prostor pa je bila po Gorazdu Makaroviču osebna individualizacija splošneje dopuščana med družbeno elito že vsaj v visokem srednjem veku, med meščani v poznem srednjem veku, med kmeti pa od sredine 18. stoletja (Makarovič 1995: 137, 177).

³³ Biografsko metodo Dant povzema po Normanu Denzinu, ki jo opredeli kot uporabo in zbiranje dokumentov o odločilnih dogodkih iz življenja (posameznika) (po Dant 1999: 4).

specifičnega predmeta, njegovega »življenja«, razlikovanja od drugih (istovrstnih) predmetov, zelo težko oziroma nesmiselno pisati,³⁴ ker:

- so »življenja« predmetov večinoma dolgočasna – primerjave med njimi zato ne povedo veliko,
- ker so biografije z avtorstvom spolno in razredno določene – predmeti pa so spolno in razredno določeni predvsem z uporabo in učenjem o njih,
- ker naj bi bili pri biografijah pomembni predvsem začetki – začetki predmetov pa so v zgodovini neke vrste (predmetov), h kateri sodijo, in še pred tem v človekovi ustvarjalnosti,
- ker biografijo npr. po dokumentih običajno piše tretja oseba – dokumenti pa so za predmete zelo redki,
- ker prelomne trenutke v življenju navadno dokumentiramo s fotografijami, dokumenti – pri predmetih pa običajno ni potrebe po tem, ni dokumentacije,
- ker je postmodernizem pokazal, da obstaja razlika med živetim in popisanim življenjem – tudi v zvezi s predmeti obstaja razlika med subjektivnostjo pisca in opisanega, saj je pisanje vedno subjektivno, interpretacija, ki teži po koherentnosti in poudarjanju nekega zornega kota,
- ker večini predmetov manjkajo ključni trenutki v življenju (so npr. zgolj pripomočniki v akciji) in
- ker biografije ne pripovedujejo resnice in gre predvsem za pisanje (2001: 5–7).

Zanj je tudi Kopytoffova kulturna biografija predmetov koristna le, dokler lahko zgodbe predmetov povežemo z življenji, zgodbami ljudi, družbenih skupin in kultur. Biografija predmetov tako po Dantu naj ne bi obnovila življenja predmetov, ampak naj bi prikazala življenja lastnikov teh predmetov,³⁵ naj bi pomenila del biografije družbenega življenja – saj, ne samo po Dantu, le uporaba predmeta tega osmisli (2001: 9, 11). To pa je po mojem mnenju tudi blizu premiku, ki se je vsaj od 60. let 20. stoletja zgodil v slovenski etnologiji – od preučevanja predmetov k preučevanju njihovih »nosilcev« ali, kot piše Slavec Gradišnikova, drugačnemu razumevanju kulturne strukture. Po avtorici etnologovo pozornost do kulturnega inventarja usmerja funkcionalistično opazovanje, »po katerem kulturne sestavine niso zanimive same po sebi ali zgolj po uporabnosti. Pomembno je, kakšni so njihov položaj, vloga, pomen v življenju ljudi: razmerje med človekom in rečmi...« (2000: 297–298). Tako lahko (tudi) spominske predmete preučujemo oziroma opazujemo predvsem skozi njihovo večfunkcionalnost in v okviru neekonomskih lastnosti potrošnje. Vsak

³⁴ Čeprav naj bi to počeli mnogi, saj naj bi pripovedovanje zgodb z zornega kota predmeta v sodobni literaturi po Dantu postalo že kar podžanr (1999: 7).

³⁵ Tu opozarjam na pojem biografski predmet Janet Hoskins, ki v svojem delu (1998) ne popisuje toliko biografije predmetov, ampak skozi predmete (ti so ji npr. iztočnica) piše o življenju ljudi; gl. op. 17.

predmet je namreč večfunkcionalen, govorimo lahko o njegovih fazah z bolj ali manj izraženimi lastnostmi, potencialu, da je npr. vključen v potrošnjo (Appadurai 1986: 13) ali pa – da ga nekdo v določenem obdobju svojega življenja hrani za spomin. Navadno so vsi predmeti večfunkcionalni, kompleksni, zato jih po Dantu ne moremo zreducirati zgolj na eno funkcijo ali zgolj na estetiko, prav tako kot ne moremo sklepati, da so predmeti z življenji ljudi povezani zgolj prek njihove proizvodnje in porabe. Po njegovem mnenju sta tako proizvodnja kot poraba naučeni interakciji (kako npr. uporabljati nek predmet), zato sklepa, da gre za socialno skonstruirani dejanji, rutino. Kar je nerutinskega, naj bi po istem avtorju sodilo k neekonomskim lastnostim potrošnje,³⁶ ki jih lahko razberemo, če se osredotočimo na kontekst, v katerem je predmet uporabljan (po npr. nakupu), na to, katerim praksam se mora prilagoditi (npr. v gospodinjstvu) in na posledice, ki jih ta prilagoditev lahko pomeni za kontekst porabe (torej npr. za gospodinjstvo) (Dant 1999: 36). Če potrošnjo razumemo tako, potem nas zanima (upo)raba (že kupljenega, pridobljenega ...) predmeta v nekem kontekstu (1999: 36). V skladu s tem personalnosti oziroma edinstvenosti predmeta,³⁷ težnja po kateri naj bi bila po Kopytoffu močna predvsem v kompleksnih družbah, njen večji del pa naj bi bil zadovoljen individualno,³⁸ ne določa denimo prodajalec (z oglasi), ampak kontekst (upo)rabe nekega predmeta (1999: 2). Avtor še poudarja, da se odnos družbe do predmetov s časom spreminja: spreminja se odziv na predmete (biografija predmeta lahko izraža biografijo njegovega lastnika ali pa lastnikove spreminjajoče se odzive in vrednotenja tega predmeta), s spremembami družbe pa se spreminjata tudi oblika in pomen predmetov (1999: 131). Zato se Dantu zdi predvsem zanimivo opazovati, kako je neka vrsta predmetov vključena v življenje določene družbene skupine in kako ti predmeti ustrezajo funkcijam v izbranem življenjskem obdobju posameznika (10, 132).³⁹ Kaj se dogaja med predmeti in ljudmi po potrošništvu (izbiri, nakupu, pridobitvi) (1999: 34), na kar je s pojmom prilagoditve (apropriacije) predmetov, aktiviranja njihove zmožnosti za kulturno določeno

³⁶ Na te so po Dantu opozorili še Bourdieu z izrazom »kulturni kapital«, s katerim je poudaril estetsko razsežnost potrošnih predmetov (predmeti lahko pripomorejo k določenemu življenjskemu slogu in niso le znamenje statusa in (ali) osebne identitete), Alan Warde, ki je menil, da je izbira reči lahko povsem brezbrizna in brez vpliva na identiteto, in Colin Campbell, ki naj bi opozoril, da obstaja razlika med pomenom predmetov in pomenom, ki ga pripišemo nakupu oziroma pridobitvi nekega predmeta (po: Dant 1999: 28–30).

³⁷ Kopytoff edinstvenost (singularnost) razloži kot posebnost (predmeta), ki je v nasprotju z njegovo tržno vrednostjo, a dodaja, da čistih ekstremov ni (da ni predmetov, ki bi bili lahko samo posebni in nič tržno vredni ali nasprotno). Po njegovem mnenju obstajata dva načina, kako se predmete »naredi za posebne«: lahko jih izločimo iz menjave ali pa to prepovemo (1986: 74).

³⁸ Npr. zaradi trajnosti razmerja z nekim predmetom se od njega ne ločimo, kar lahko vodi v zbirateljstvo, po Kopytoffu zbiranju (tržno) brezvrednih stvari, ki pa v zbirki – paradoksalno – dobijo neko tržno vrednost (1986: 80–81).

³⁹ Drug način pisanja o predmetih je po Dantu njihov opis v sedanjiku, ki ne primerja in razlikuje samih predmetov, ampak kontekste, v katerih se ti pojavljajo. Opisi dostikrat vsebujejo tudi delce iz biografij predmetov in jih primerjajo z biografijami njihovih lastnikov (2001: 8–9).

delovanje, opozarjal že Daniel Miller. Prilagoditev predmetov svojim potrebam pa po Millerju tudi pomeni, da predmeti ljudi ne silijo v odtujitev, da zaradi njih nismo pasivni, kot je velikokrat mogoče prebrati, ampak ravno nasprotno (po Dant 1999: 14, 32).

VIRI IN LITERATURA

- APPADURAI, Arjun 1986: Introduction: Commodities and the Politics of Value. V: isti (ur.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge, 3–63.
- BAJEC, Anton idr. 1994: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana.
- BLOCH, Maurice E. F. 1998: Memory. V: isti, *How We Think They Think: Anthropological Approaches to Cognition, Memory and Literacy*. Oxford, 68–127.
- BOGATAJ, Janez 1987: »Nut-roll from Slovenia« ali turistični spominki na Slovenskem. V: *Slovenski koledar let. 34*. Ljubljana, 80–83.
- 1989: *Domače obrti na Slovenskem*. Ljubljana.
- 1991: *Tourist Souvenirs – Keepsakes of a Country and Its People*. V: *Slovenija let. V*, št. 2. Ljubljana, 24–28.
- 1992: *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana.
- BRÜCKNER, Wolfgang 1989: *Zugänge zum Denkmalwesen des 19. Jahrhunderts*. V: Ekkehard Mai in Gisela Schmirber (ur.), *Denkmal – Zeichen – Monument*. München, Prestel, 13–18.
- CSIKSZENTMIHALYI, Mihaly in Eugene Rochberg - Halton 1981: *The Meaning of Things*. Cambridge.
- DANT, Tim 1999: *Material Culture in the Social World*. Buckingham, Philadelphia.
- 2001: *Biography & Objects* (internetni vir /14. 8. 2001/ : <http://www.coventry.ac.uk/ccmr/confer2/archive1/Dant.htm>)
- DOLINAR, Darko 1987: *Biografija*. V: *Enciklopedija Slovenije 1*. Ljubljana, 270.
- GAČNIK, Aleš 1992: O fenomenu zbirateljstva in privatnih zbiralic. V: Aleš in Stanka Gačnik, *Zbiram, torej sem*. Ptuj, 41–61.
- HABINC, Mateja 2001: *Muzej in spomin*. V: *Argo let. 44*, št. 2. Ljubljana, 131–140.
- HALBWACHS, Maurice 2001: *Kolektivni spomin*. Ljubljana.
- HOSKINS, Janet 1998: *Biographical Objects*. London, New York.
- JUGOVEC SMERDEL, Inja 1979: *Stensko okrasje kot eden razpoznavnih znakov načina življenja (na primeru kraja Artiče na Bizeljskem)*. Diplomaska naloga OEiKA/Tipkopis/. Ljubljana.
- KERŠIČ, Irena 2000: *Svetila – povednost muzejske zbirke*. Magistrska naloga OEiKA/Tipkopis/. Ljubljana.
- KIRSHENBLATT - GIMBLETT, Barbara 1989: *Objects of Memory: Material Culture as Life Review*. V: Elliot Oring (ur.), *Folkgroups and Folklore Genres: A Reader*. Utah, 329–338.
- KOPYTOFF, Igor 1986: *The Cultural Biography of Things*. V: Arjun Appadurai (ur.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge, 64–91.
- KRAVANJA, Boštjan, Katarina Ferkov in Katja Povše 1997: *Stensko okrasje v Podsredi in okolici*. V: Helena Rožman (ur.), *Raziskovalna delavnica Podsreda '95 & Mednarodna raziskovalna delavnica Podsreda '96*. Podsreda, 121–140.
- KUNTZ, Andreas 1990: *Erinnerungsgegenstände: Ein Diskussionsbeitrag zur volkskundlichen Erforschung rezenter Sachkultur*. V: *Ethnologia Europea let. 20*, št. 1. Copenhagen, 61–80.
- LEKIĆ, Bogdan 1990: *Spominsko gradivo in spominska literatura kot zgodovinski viri*. V: *Arhivi let. 13*, št. 1–2. Ljubljana, 101–105.
- LENZ, Siegfried 1986: *Zavičajni muzej*. Zagreb.
- LOWENTHAL, David 1985: *How we Know the Past*. V: isti, *The Past is a Foreign Country*. Cambridge, 185–259.

- LUPTON, Deborah 1998: *Emotions, Things and Places*. V: *ista, The Emotional Self*. London, New Delhi, 137–166.
- MAKAROVIČ, Gorazd 1995: *Slovinci in čas*. Ljubljana.
- MARK, Vera 1994: *Objects and their Maker: Bricolage of the Self*. V: Stephen Harold Riggins (ur.), *The Socialness of Things*. Berlin, New York, 63–100.
- MAROEVIĆ, Ivo 1993: *Uvod u muzeologiju*. Zagreb.
1997: *The Role of Museality in the Preservation of Memory*. V: *Museology and Memory*. Preprints ICOFOM Study Series 27. Pariz, june 1997, 120–125.
- van MENSCH, Peter 1995: *K metodologiji muzeologije*. V: *Muzeoforum 1993/1994*. Ljubljana, 7–19.
- MILLER, Daniel 1994: *Artefacts and the Meaning of Things*. V: Tim Ingold (ur.), *Companion Encyclopedia of Anthropology*. London, New York, 396–419.
1995: *From Grocery Shopping to Political Economy*. V: Borut Brumen in Zmago Šmitek (ur.), *Mess 1*. Ljubljana, 123–130.
1998: *Why some Things Matter*. V: isti (ur.), *Material Cultures*. London, 3–21.
- NIEDERER, Arnold 1984: *La lange des objets*. V: Jacques Hainard in Roland Kaehr (ur.), *Objets prétextes/objets manipulés*. Neuchatel, 151–166.
- PARKIN, David 1999: *Mementoes as transitional Objects in Human Displacement*. V: *Journal of Material Culture* 4/3. New York, London, 303–320.
- POČKAR, Ivanka 1999: *Rokodelci in obrtniki v Brežicah od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne*. Doktorska disertacija OEiKA /Tipkopis/. Brežice.
- PRELOVŠEK, Damjan idr. 1987: *Bidermajer*. V: *Enciklopedija Slovenije 1*. Ljubljana, 266–268.
- RIGGINS, Stephen Harold 1994: *Introduction*. V: isti (ur.), *The Socialness of Things*. Berlin, New York, 1–6.
- ROGAN, Bjarne 1992: *Artefacts – Source Material or Research Objects in Contemporary Ethnology*. V: *Ethnologia Scandinavica* vol. 22. Stockholm, 105–118.
- SAUNDERS, Nicholas J. 2000: *Bodies of Metal, Sheels of Memory*. V: *Journal of Material Culture* 5/1. London, New York, 43–67.
- SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid 2000: *Etnologija na Slovenskem*. Ljubljana.
- STANONIK, Marija 1997: *Štiri matere – ena ljubezen*. Ljubljana.
- ŠMITEK, Zmago 1979: *Stensko okrasje v Halozah*. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje* let. 50, št. 1–2. Maribor, 573–580.
- ŠOLA, Tomislav 1997: *The Kiss of Mnemosyne*. V: *Museology and Memory*. Preprints ICOFOM Study Series 27. Pariz, june 1997, 263–268.
- TERSEGLAV, Marko 2001: *Obrt družine Višnar. Razstava Gornjesavskega muzeja Jesenice: Liznjekova domačija* 6. 12. 2001–10. 2. 2002. Jesenice.
- TABORSKY, Edwina 1990: *The discursive Object*. V: Susan Pearce (ur.), *Objects of Knowledge*. London, 50–77.
- TESKI, Marea C. in Jacob J. Climo 1995: *Introduction*. V: *ista, The Labyrinth of Memory: Ethnographic Journeys*. London, 1–10.
- THOMPSON, Michael 1996: *The filth in the way*. V: Susan M. Pearce (ur.), *Interpreting Objects and Collections*. London, New York, 269–278.
- UGREŠIĆ, Dubravka 1996: *Konfiskacija pamćenja*. V: *ista, Kultura laži*. Zagreb. (internetni vir /28. 6. 2002/: <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/kofniskacija.php>)
- VERBINC, France 1991: *Slovar tujk*. Ljubljana.
- ŽAGAR, Janja 2001: *Spominski predmeti in spomin*. V: *Etnolog* let. 11. Ljubljana, 289–294.

BESEDA O AVTORICI

Mateja Habinc, mag., univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter univ. dipl. novinarka, mlada raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo. Njeno raziskovalno delo se osredotoča na območje Brežic, šege življenjskega in letnega cikla, spominjanje in spominske predmete. Objavila je prirejeno diplomsko nalogo »*Gresta v nedeljo popoldne na pokopališče?*«, *O skrbi za grobove in njihovem obiskovanju na primeru brežiških pokopališč od 30. let 20. stoletja do danes* (1999), 2002 pa zagovarjala magistrsko nalogo z naslovom »*Spominjam se te, 20. stoletje*«, *Etnološka analiza ohranjanja osebnih spominov na Slovenskem*. Od leta 1998 je odgovorna urednica Glasnika Slovenskega etnološkega društva.

ABOUT THE AUTHOR

Mateja Habinc, M.A., a university graduated ethnologist and cultural anthropologist, and a university graduated journalist, is a junior researcher at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Arts in Ljubljana. Her research activities focus on the Brežice area, the customs of life's cycle and the year's cycle, memories, and objects of memory. She published a modified version of her graduation thesis (*Are you going to the cemetery on Sunday afternoon?, Visiting and tending graves – a case study of the Brežice cemeteries from the 1930s to the present*) in 1999; in May 2002 she successfully defended her master's thesis entitled *Remembering the 20th century, An ethnological analysis of the preservation of personal memories in Slovenia*. In 1998 she was appointed responsible editor of the Bulletin of the Slovene Ethnological Society.

SUMMARY

OBJECTS OF MEMORY – AN ATTEMPT AT DEFINING THE CONCEPT AND RESEARCH

Reading ethnological literature one comes across numerous records about what is kept "for memory's sake". If we focus exclusively on the *objects which individuals keeps at their homes, in their private environment, and which they preserve (solely or) mainly for the sake of memory*, we are faced with the problem what to call these objects. The existing terminology refers to them as souvenirs (or mementoes) – a term used by the interviewees and in most of the literature related to tourism – as objects of memory, but also as *memoarčki* ("memorabilia"). The terminological issue is not limited to Slovene authors, but is also acknowledged by several foreign researchers, who draw attention to the difficulties in defining these objects, their multi-functional nature, and to their primary or perhaps even non-memorial use, as well as to the differentiation between (mass-) produced and (individually) chosen, materialised memories. In addition to the already mentioned term souvenirs, some refer to the objects, kept for memory's sake, as relics, but the term "objects of memory" (or, rarely, "memory objects") is more common. The German term *Erinnerungsgegenstände* is translated by the author as objects of memory. But this expression does not mean exactly the same to everyone involved. The expression "objects of memory" is therefore not an accepted term; judging from the consulted literature it is a more general name for a group of items which have more or less the same properties, and different authors include different objects. Objects kept for memory's sake; as museum objects and as non-material characteristics; the value of the meaning of a material object, which in one reality documents another reality, e.g. the past, reality, another space, etc.: all these aspects are found in everyday objects by some museum workers, while some authors make no special mention of them as separate groups, but classify them, for instance, as autobiographic, sentimental, or personal objects; or, in general, they hold them to be of particular significance because of

the memories attached to them.

In her master's thesis entitled *Remembering the 20th century*, *An ethnological analysis of the preservation of personal memories in Slovenia*, on which his article is based, the author proposes and encourages the use of the term "objects of memory" in spite of all the different names, which are a valuable source for establishing the attributes of objects of memory. By using the term "objects of memory" the association with "merely" tourist souvenirs can be avoided, because the term includes all the things preserved by individuals for memory's sake, regardless how they were acquired. The author also holds that, taking into account the knowledge about objects as sources and simultaneously treating them as objects belonging to a culture, objects of memory (and not only these objects) cannot be understood merely as sources for the presentation of some other content, e.g. local history, life stories, or as media, mediators of something "beyond" the objects themselves. The consulted literature shows that this is common practice among Slovene as well as foreign researchers. However, if we are mainly interested in the attitude of people to objects of memory, in the stories how they acquired, preserved, and value them, then these objects must be understood integrally: they are both sources of and objects belonging to the culture that is researched (Rogan). The message conveyed by an object and the object itself are one and the same thing; therefore, objects cannot be treated merely as sources, e.g. of meaning, because they are inseparably connected with it. Furthermore, the quasi-social attitude of people to objects, which are supposed to be a kind of social mediators, because they are thought to broaden people's action and to convey meanings among people, constitutes a reduction of the objects to mediators of meanings and to being aids (of a broader, additional) human activity. But this view fails to explain the role of (memorial) objects in the life of people, their (non-) use and function; and it also disregards the connections between the self-perception of individuals and the historical determination of these objects and practices. The author further assumes that objects kept for memory's sake cannot be merely aids of people's memory, social (or communication) mediators, which broaden man's action and mediate meanings between people. Indeed, one has to take into account which items are involved, from which period, and from which environment and, at the same time, what these things mean to people, how and why they chose them. She sees such research in the context of the shift which occurred in Slovene ethnology at least from the 1960s onwards – the shift from studying objects to the study of their "bearers", or in the framework of a functionalist observation of the cultural inventory. The author indeed holds that objects of memory (too) are studied or observed in particular through their multi-functional nature, and in the context of the non-economic attributes of consumption, respectively in a context in which the objects are used (e.g. after purchasing them), of practices, to which they have to be adapted (e.g. in households), and the consequences which this adaptation may mean for the context of use (thus, e.g. for households). It is indeed interesting to observe how a range of objects is included in the life of a certain social group and how these objects meet the required functions in a selected period of an individual's life.